

*Т. А. Васильєва, канд. екон. наук, доцент,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА РИНКУ ІННОВАЦІЙНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

У статті досліджено проблеми визначення сутності та специфічних особливостей ринку інноваційного інвестування, виділено об'єкти та суб'єкти цього ринку, проаналізовано взаємозалежність банківського капіталу та інновацій, визначено місце та функції комерційних банків на ринку інноваційного інвестування, конкретні форми надання банками послуг по фінансовому забезпеченню інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: комерційні банки, ринок інноваційного інвестування, фінансово-кредитне забезпечення інноваційної діяльності, маркетинг інноваційної продукції, моніторинг ринку інноваційного інвестування.

Постановка проблеми. Підвищення рівня конкурентноздатності економічних систем значною мірою обумовлено зміною економічної ролі інновацій, темпів, напрямків і механізмів реалізації інноваційних процесів. Однак інноваційний характер розвитку економіки вимагає накопичення основного капіталу за рахунок збільшення обсягів інвестицій. На жаль, властива Україні нестійкість економічного розвитку, бюджетний дефіцит, недосконалість механізмів довгострокового фінансування і кредитування, дефіцит власних коштів більшості підприємств і, як наслідок – нерозвиненість ринкових механізмів, стримують інноваційні процеси в національній економіці. В цих умовах одними з основних постачальників інвестиційних ресурсів для інноваційної діяльності стають комерційні банки. Вони виступають посередниками в перерозподілі тимчасово вільних фінансових коштів в економіці, тому саме їм відведена особлива роль як суб'єктів ринку інноваційного інвестування. Причому, як доводить світовий досвід, роль банківських інвестицій у забез-

печенні структурних інноваційних перетворень в економіці зростатиме і надалі.

Аналіз останніх публікацій. Окремі аспекти фінансово-кредитного забезпечення інноваційного розвитку досліджені сучасними вітчизняними та закордонними економістами, а саме А.Морозом, М. Савлуком, Ю.Бабічевою, А.Баріновим, Ю.Василенком, О.Васюренком, А.Дагаєвим, А.Данилишиним, В.Катасоновим, М.Крупкою, А.Кузнецовою, А.Пересадою, А.Поручником, В.Магановим та ін.

Але, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності, проблема залишається не вирішеною остаточно. Подальшого дослідження потребує комплекс питань, пов'язаних з визначенням ролі та місця банків на вітчизняному ринку інноваційного інвестування, нормативно-правовим та організаційно-економічним забезпеченням їх функціонування, пошуком можливих шляхів їх взаємодії з іншими суб'єктами цього ринку.

Мета статті полягає у визначенні сутності та специфічних особливостей ринку інноваційного інвестування, виділенні об'єктів та суб'єктів цього ринку, визначенні місця та функцій комерційних банків на ньому, аналізі форм надання банками послуг по фінансовому забезпеченню інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, інвестиційна діяльність суб'єктів господарювання здійснюється на *ринку інвестицій*, який розпадається на ряд відносно самостійних сегментів, а саме:

- ринок об'єктів реального інвестування;
- ринок об'єктів фінансового інвестування;
- ринок об'єктів інноваційного інвестування [1].

У свою чергу, *ринок об'єктів інноваційного інвестування* підрозділяється на:

- ринок інтелектуальних інвестицій (який складається з ліцензій, «ноу-хау» і патентів);

- ринок науково-технічних інновацій (який складається з науково-технічних проектів, раціоналізаторства і нових технологій).

Розглядаючи інвестиційну діяльність банків в інноваційній сфері, слід зазначити, що саме ці два останні ринки і становлять інтерес для банку. При загальних принципах інвестиційної діяльності, вони розрізняються об'єктами інвестування, що визначає специфіку методів, форм, способів аналізу й оцінки ефективності, надійності, рівня ризикованості інвестицій.

Ринок інтелектуальних інвестицій вимагає меншого обсягу інвестицій, ніж ринок науково-технічних інновацій, оскільки його об'єкти вже пройшли стадії розробки, підготовлені для промислового освоєння, оформлені в ліцензії і патенти, тобто потреби в фінансуванні самих досліджень на цьому ринку немає. На *ринку науково-технічних інновацій*, навпроти, передбачено більш суттєві інвестиційні вкладення для доведення інновації до промислового освоєння, ліцензування і випуску на ринок.

Формування ринку інноваційного інвестування сьогодні стало явищем, що постійно супроводжує економічний розвиток, ключовою й узагальнюючою вимогою до інвестиційних пріоритетів господарських систем, що обумовлено змістом сучасного процесу економічного розвитку. В цих умовах принципового значення набуває проведення політики стимулювання вкладення інвестиційного капіталу у внутрішній інноваційний ринок, формування ринку високих технологій. Поширення нових технологій відповідно до принципу акселерації визначає розвиток пріоритетних інвестиційних сфер і створення необхідних передумов для модернізації інших галузей господарювання, що забезпечують реалізацію науково-технічних пріоритетів [2].

На нашу думку, *ринку інноваційного інвестування* являє собою форму економічних відносин між власником інтелектуальної власності і покупцем права володіння, користування і розпорядження (інвестором), у результаті яких відбувається еквівалентний обмін платоспроможного попиту покупця на споживчу цінність, укладену в науково-технічній продукції.

Володіючи багатьма рисами інвестиційного ринку, ринок інноваційного інвестування, разом з тим, має свою *специфіку*, що в значній мірі визначається специфікою пропонованого товару (інновацій), а саме:

- характеризується величезною розмаїтістю товарів – інноваційних проектів і продуктів;
- має глобальний характер;
- по своїй природі це ринок «покупця», де має місце значна перевага пропозиції товарів над попитом;
- покупцями інновацій є інвестори, які професійно працюють на даному ринку, тобто купівля-продаж на цьому ринку не є спонтанними;
- цей ринок є вторинним стосовно товарного ринку, тобто попит на інновації визначається попитом на товари (послуги), вироблені на основі використання інновацій, тому місткість ринку інновацій істотно залежить від інноваційної активності економіки на макро- і мікрорівнях;
- вартість і ціна нововведень на ринку формуються під впливом економічної результуючої взаємодії факторів конкретного виробництва, а не тільки величини сукупного попиту та пропозиції;
- попит та пропозиція на ринку інноваційного інвестування є важко прогнозованими через складність, динамічність і невизначеність інноваційного процесу;
- характерною рисою даного ринку є відсутність визначеного «місця», де продаються інноваційні продукти, або каналів збуту в термінології товарних ринків, що визначає важливість заходів щодо просування інновацій на цей ринок, а також важливість розвитку його інфраструктури;
- на даному ринку використовуються специфічні форми і методи продажу;

- він традиційно є новим для організації, що виходить на нього, оскільки у випадку інноваційної продукції приходиться мати справу з незнайомими споживачами;
- він є нееластичним внаслідок обмеженого впливу цінової політики на обсяг збуту;
- він характеризується обмеженою кількістю покупців і продавців.

Об'єктами ринку інноваційного інвестування є результати інтелектуальної діяльності, що можуть бути представлені:

- в упредметненій формі (у виді устаткування, агрегатів, дослідних установок, інструментів, технологічних ліній і т.д.);
- у неупредметненій формі (дані науково-дослідних, проектно-конструкторських робіт у виді аналітичного звіту, конструкторської і технічної документації);
- у виді знань, досвіду, консультаційних послуг у сфері консалтингу, маркетингу, проектного управління, інжинірингу й інших науково-практичних послуг, пов'язаних із супроводом і обслуговуванням інноваційної діяльності.

Обсяг світового ринку інноваційного інвестування оцінюється в даний час у 2 трлн. 300 млрд. дол. США. З цієї суми на частку США припадає 39%, Японії – 30%, Німеччини – 16%, а частка України складає менш, ніж 0,3%. В даний час на світовому ринку інноваційного інвестування намічається перерозподіл сфер впливу – у найближчі два-три роки як мінімум 3–5% його обсягу поділять між собою країни, що зараз не вважаються лідерами.

У відповідності до Закону України «Про інноваційну діяльність» [3] під **інфраструктурою ринку інноваційного інвестування** можна розуміти сукупність підприємств, організацій, установ, їхніх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги по забезпеченню інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні і т.п.).

Таким чином, *основними учасниками ринку інноваційного інвестування* можна вважати: державні фонди підтримки інноваційного бізнесу, фінансово-кредитні установи, венчурні фонди, агентства трансферу технологій, промислові корпорації, малі інноваційні компанії, пенсійні і пайові інвестиційні фонди, страхові компанії, іноземних інвесторів, інжинірингові компанії, центри координації, науково-технічні кластери (територіальні зони розвитку нових технологій), всіх інших посередників цього ринку (організації, що займаються патентуванням, ліцензуванням, комерціалізацією інтелектуальної власності, консалтингом, маркетингом інновацій та ін).

На нашу думку, одним з основних суб'єктів ринку інноваційного інвестування, що забезпечують фінансово-кредитну підтримку всього циклу інноваційної активності, можна вважати *комерційні банки*.

Пошук механізмів стимулювання взаємозв'язку і *взаємодії банківського капіталу й інновацій* як гарантів забезпечення стійкого економічного зростання в Україні, є винятково актуальним. Принципове значення для економічної системи має той факт, що банківські інвестиції безпосередньо зв'язані зі структурними змінами в економіці і її інноваційним розвитком, оскільки для збільшення норми нагромадження і підвищення інвестиційної привабливості національної економіки повинні органічно поєднуватися основні структурно-функціональні фактори – інвестиції й інновації, співвідношення яких закладає основу для модернізації економіки і її макроекономічної збалансованості. Без банківських інвестицій як джерел фінансування інноваційного розвитку не може бути і мови про інтенсивний розвиток економічної системи, однак при цьому варто пам'ятати, що їхня наявність сама по собі не є достатньою умовою для забезпечення економічного зростання. Необхідність активізації участі банків у процесі інвестиційної підтримки інноваційного бізнесу впливає з взаємозалежності успішного розвитку банківської системи й економіки в цілому. З одного боку, комерційні банки зацікавлені в стабілізації економічної ситуації, оскільки це є необхідною умовою їхньої діяльності,

з іншого боку – стабільність економічного розвитку у великій мірі залежить від стійкості і гнучкості банківської системи, її ефективного функціонування.

Сучасна діяльність комерційного банку повинна бути тісно пов'язана з розробкою і реалізацією інвестиційної експансії в сферу інновацій і нових високотехнологічних виробництв і розробок. Відповідно до концепції інноваційного фінансування, запропонованої Й.Шумпетером у роботі [4], стимулом для економічного зростання є інновації, а забезпечує їхню появу і впровадження кредит. На думку Й.Шумпетера, кредитна система не перерозподіляє, а створює гроші, виходячи з чого їм був зроблений висновок, що головною функцією фінансових посередників, у тому числі і банків, є стимулювання підприємницької інноваційної діяльності і платоспроможного попиту.

Операції по фінансуванню інноваційної діяльності можна вважати досить новими для більшості вітчизняних банківських установ, але винятково перспективними з точки зору стрімкого зростання уваги до інноваційного розвитку в сучасному суспільстві.

На початковому етапі ринкових реформ, що характеризувався великими резервами незавантажених виробничих потужностей, обмеженими фінансовими можливостями підприємств, недостатніми обсягами пропозиції банківського капіталу, високими процентними ставками по кредитах, пріоритетом у діяльності комерційних банків було надання суб'єктам господарювання обігового капіталу на комерційній основі та інвестування за схемою «коротких грошей».

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття економічна ситуація змінилася в протилежному напрямку і перед комерційними банками встала проблема переорієнтації їхньої інвестиційної діяльності на рішення завдань інтенсифікації науково-технічного прогресу, відновлення виробничого апарату суб'єктів господарської діяльності відповідно до досягнень постіндустріального інформаційного суспільства. На перший план зараз виходять проблеми формування нових економічних відносин комерційних банків із суб'єктами ринку

інноваційного інвестування, активізації участі банків у довгостроковому фінансуванні інноваційного розвитку вітчизняних підприємств.

На ринку інноваційного інвестування комерційні банки можуть виконувати такі функції:

1. Надавати фінансові ресурси для закінчення незавершених наукових розробок і досліджень, що виконують наукові організації відповідно до договорів із зацікавленими замовниками, які сплачують за ці роботи лише після їхнього повного завершення і прийому.

2. За дорученням замовників проекту контролювати хід і якість робіт та відповідати за цільове й ефективне використання виділених коштів, тобто виступати агентом по кредитуванню і контролю, що вкладає гроші стороннього (зовнішнього) інвестора. У цьому випадку комерційний банк сам не контролює дослідження і розробки по створенню наукомісткої продукції, а виконує функцію проміжної ланки між державою (в особі відомства, спеціалізованого фонду або іншого джерела), іншими учасниками інноваційного проекту і підприємством-виконавцем. За свої послуги банк одержує комісійну винагороду, наприклад, у вигляді визначеного відсотка від наданого обсягу фінансування. У деяких випадках по закінченні цієї угоди банк може викупити профінансовані з його технічною допомогою завершені інноваційні проекти з метою наступного самостійного впровадження результатів досліджень і т.п.

3. Виступати в ролі інвестора, тобто вкладати власні фінансові кошти в той або інший інноваційний проект, ризикуючи власними інвестиційними ресурсами.

У першому випадку процедура видачі кредиту є більш простою, ніж у двох інших випадках, пов'язаних із проектним фінансуванням, оскільки вони вимагають проведення глибокого аналізу ефективності майбутніх вкладень капіталу, заснованого на ряді припущень і прогнозів, що стосуються науково-технічних, цінових, політичних, юридичних й інших ризиків, що супроводжують проектні роботи [5].

Конкретними *формами, у яких комерційний банк може надавати свої послуги на ринку інноваційного інвестування*, можуть бути наступні:

- фінансування, створення і впровадження інновацій банком як співвласником кінцевого результату протягом визначеного терміну, за який він компенсує свої витрати за рахунок частки прибутку від експлуатації нововведення (по закінченні даного терміну частка банку може бути продана іншій зацікавленій особі);
- придбання авторських прав на нововведення, на підставі яких банк може організувати його впровадження і тиражування, а вкладений капітал компенсувати за рахунок частки прибутку, отриманої підприємствами, що використовують дану інновацію;
- лізингові операції, тобто надання в оренду інноваційної техніки, виготовленої за допомогою виробничих потужностей, власником або співвласником яких є банк;
- факторингові операції, у рамках яких банк сплачує рахунки і заборгованість підприємства, кредитує діяльність по його технічному переозброєнню й інноваційному розвитку, в обмін на надання банку можливості протягом визначеного терміну брати участь у розподілі прибутку даного підприємства;
- конкурсне фінансування, тобто визначені на конкурсній основі напрямки й обсяги наданих банком послуг по проведенню експертизи інноваційних пропозицій, визначенню потреб ринку в інноваційній продукції і можливих обсягів впровадження конкретного інноваційного товару, контролю за доцільністю використання коштів;
- кредитування різних стадій процесу «дослідження – виробництво» під заставу наявних фондів заявника, гарантію іншої організації, укладені договори на придбання продукції, виробленої з використанням нововведення;

- кредитування заходів щодо підвищення технічного рівня підприємств і надання супутнього комплексу фінансово-кредитних послуг для забезпечення робіт;
- фінансування проведення досліджень і розробок для рішення актуальних науково-технічних проблем розвитку конкретного підприємства силами тимчасових творчих колективів з наступним відшкодуванням вкладених коштів за рахунок продажу результатів досліджень даному підприємству або участі в прибутку, отриманому за допомогою впровадження отриманих інновацій;
- комплексна експертиза інновацій, проведена банком для власних потреб або за замовленням зацікавлених організацій, що здійснюється на договірній основі силами висококваліфікованих фахівців;
- надання інформаційних, розрахункових, посередницьких, консультативних, науково-технічних, організаційно-економічних, рекламних, прогнозних і інших послуг;
- створення і фінансування діяльності загальних виробництв для прискорення впровадження прогресивних науково-технічних нововведень, випуску нових видів продукції;
- участь у венчурному фінансуванні на всіх стадіях життєвого циклу виробництва інноваційного продукту [6].

У тому випадку, коли банк позиціонує себе як активного учасника ринку інноваційного інвестування, йому слід створити в себе постійно діючу систему *моніторингу даного ринку* по наступних основних напрямках:

- вивчення інвестиційної привабливості окремих галузей економіки, їхньої кон'юнктури, динаміки і перспективних потреб суспільства в продукції цих галузей, оцінка їхньої перспективності, напрямків науково-технічного прогресу в даних галузях;
- облік кількості зареєстрованих патентів і виданих ліцензій у тій або іншій сфері бізнесу, оскільки сфера діяльності, що характеризується позитивною динамікою в даному напрямку стає більш передбачува-

- ною і вивченою з технологічної точки зору і, відповідно, може забезпечувати більший комерційний результат від інвестування;
- облік кількості проектів і обсягу інвестицій конкурентів у дослідження тієї або іншої інновації, що дозволяє скласти уявлення про перспективність її освоєння.

Як уже відзначалося вище, однією з форм діяльності комерційного банку на ринку інноваційного інвестування може бути надання їм *послуг комплексу маркетингу інноваційної продукції*. Традиційно інноваторами стають колишні вчені й інженери-винахідники, які у силу колишньої професії схильні зосередити основні свої зусилля, у першу чергу, на корисних властивостях інновацій, у другу чергу – на пошуку фінансових джерел і лише в останню – на організації виробничої складової бізнесу і пошуку потенційних ринків збуту. У цьому випадку завданням банку може стати звільнення інноваторів від невластивих їм функцій пошуку фінансових джерел і шляхів просування інновацій на споживчі ринки. Банк може взяти ці функції на себе, надавши інженерам і вченим повну свободу наукової творчості.

Завданнями банку в сфері маркетингу інновацій можна вважати: прогноз розвитку відповідних сегментів ринку при застосуванні даної інновації, планування споживчих властивостей інновацій, цін на них, каналів розподілу і збуту, витрат на рекламу й ін. В ієрархії цілей банку-інвестора інноваційний маркетинг повинен займати одне з важливих і першорядних місць, включаючи в себе стратегічну і тактичну складові.

Стратегічний маркетинг інновацій спрямований на вивчення ринку і визначення конкурентних переваг інновації. У його основі лежать маркетингові дослідження, що включають у себе як вивчення макроекономічних параметрів країни (регіону), куди інвестуються фінансові ресурси, галузевих аспектів, конкурентного середовища, а також оцінка можливостей самої фірми – генератора інновації.

Тактичний маркетинг інновацій включає програму поглиблених досліджень по кожному конкретному інноваційному проекту в процесі його реалі-

зації й оперує такими поняттями, як продукт (або технологія), ціна, місце і просування продукту. Завданням тактичних маркетингових досліджень є корегування і прогнозування позиції інноваційного товару або послуги (нової технології) відповідно до вимог ринку в процесі реалізації проекту.

Висновки. Посилення інвестиційної спрямованості в розвитку банківської системи вимагає відповідності основних орієнтирів банківської діяльності цільовим завданням стратегії розвитку економіки; динамічної стійкості кредитно-банківської системи; здатності цієї системи забезпечувати інвестиційний процес і, відповідно, економічне зростання на високотехнологічній інноваційній основі; синхронізацію процесів розвитку банківського й інших секторів економіки, створення розгорнутої інфраструктури ринку інноваційного інвестування. Це, у свою чергу, вимагає реструктуризації сформованої банківської системи, поліпшення функціонування кожної її ланки окремо, створення нових інститутів, норм і правил, що в підсумку повинне зробити комерційні банки активними гравцями на ринку інноваційного інвестування. Орієнтація на інноваційний розвиток припускає формування сучасних банківських структур, здатних одночасно вирішувати двієдину задачу: мобілізувати кошти для реальної економіки та створювати фінансові ресурси на основі нових фінансових технологій і ефективного фінансового менеджменту.

Список літератури

1. Управление инвестициями : Справочное пособие для специалистов и предпринимателей : Том 2./ Р. П. Вчерашний, Л. Л. Калинина, О. П. Лянг и др; Ред. В. В. Шеремет, Ред. В. М. Палюченко, Ред. В. Д. Шапиро. - М.: Высшая школа, 1998. - 512 с.
2. Осецький В.Л. Інвестиції як інструмент інноваційного розвитку економіки // Вісник УАБС . – 2005. – №1 (18). – С. 3-6.
3. Закон України „Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 4 липня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – №31.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

5. Кузнєцова А.Я. Аналіз критеріїв економічної доцільності банківського кредитування інноваційних проєктів та розрахунок ефективності // Вісник УАБС. – 2005. – №1 (18). – С. 65-72.
6. Пересада А.А., Майорова Т.В. Управління банківськими інвестиціями: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 388 с.

Summary

This article studies problems of definition of essence and specific features of market of innovative investments, objects and subjects of this market are distinguished, dependence of banking capital and innovations is analyzed; place and functions of commercial banks in the market of innovative investments and concrete forms of banking services rendering in financial maintenance of enterprise innovative activity are fixed.

Васильєва, Т.А. Роль та місце комерційних банків на ринку інноваційного інвестування [Текст] / Т.А. Васильєва // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – Т. 21. - С. 111-119.